

Քրիստոնեական ազատքան

ՄԱՅՐ ԱՔՈՒՄ ԱՐԵՎԵԼԻ ԲԱՆԿԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ

Մայր Աթոռում կտործի Արտաքին հարաբերությունների և արարողակարգի բաժին

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Շարագոյն Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի բարձր տնօրինությամբ Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնում ստեղծվել է Արտաքին հարաբերությունների և արարողակարգի բաժին: Նորաստեղծ բաժնի տնօրեն է նշանակվել Մայր Աթոռի միաբան Նաթան արք. Զովհաննիսյանը:

ՆԱԴԵՐՆ ԿՐԹ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ (ակազանի անունը՝ Սամվել)

մուծվել: 1991 թ. Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի բարձր տնօրինությամբ նշանակվել է Ուկրաինայի հայոց Նորաստեղծ թեմի առաջնորդական տեղապահ: 1994 թ. պաշտպանել է Շարագոյն վարդապետական թեզ՝ «Պետրոս Զյուլթուրը և Նրա «Հաւաքում» Աստուածաբանութեան» երկը՝ թեմայով է ստացել Շարագոյն վարդապետության աստիճան: 1997 թ. ձեռնադրվել է Եպիսկոպոս և նշանակվել Ուկրաինայի հայոց թեմի առաջնորդ: 1997-2000 թթ. եղել է Հայ Եկեղեցու Գերագույն հոգևոր խորհրդի անդամ: 2000 թ. հոկտեմբերին ընտրվել է Մեծ Բրիտանիայի հայոց թեմի առաջնորդ: 2010-2013 թթ. հոգևոր ծառայությունը շարունակել է Մայր Աթոռում՝ որպես Զրատարակական բաժնի պատասխանատու: 2013-2014 թ. եղել է Կանադայի հայոց թեմի առաջնորդական տեղապահը:

Արքազան հայրը մեծ ակտիվություն է ցուցաբերել էկումենիզմի ոլորտում: Նա մասնակցել է միջազգային տարբեր կոնֆերանսների և էկումենիկ համաժողովների: 2001-2006 թթ. եղել է Բրիտանիայի Արևելյան Ուղղափառ Եկեղեցիների խորհրդի նախագահը: 2001-2010 թթ. եղել է Անգլիկան-Ուղղափառ Արևելյան Եկեղեցիների ֆորումի առենայտեղ: 2006-2010 թթ. եղել է Անգլիայի Եկեղեցիների խորհրդի համանախագահը: Ներկայումս Եվրոպայի Եկեղեցիների կոնֆերանսի «Հավատ և կարգ» հանձնաժողովի անդամ է:

Արքազան հայրն Ուկրաինայի կաղային միջազգային ակադեմիայի թղթակից-անդամ է պատվավոր դոկտոր է: 1995 թ. Մոսկվայի և Հայաստանի Պատրիարք Ալեքսի Բ-ի կողմից պարգևատրվել է «Իշխան Դանիել Մոսկվայի» շքանշանով: 2001 թ. Ուկրաինայի Նախագահի կողմից արժանացել է «Ծառայությունների համար» շքանշանի: 2006-ից Բեթլեհեմի պատվավոր քաղաքացի է:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մեկնեց ԱՄՆ հայոց Արևելյան թեմ

Հոկտեմբերի 18-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Շարագոյն Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մեկնեց ԱՄՆ հայոց Արևելյան թեմ:

Միացյալ Նահանգներում Նորին Սրբաթյունը հանդիպումներ ունեցավ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի բարերարների հետ՝ քննարկելու Մայր Աթոռի կողմից իրականացվող գանազան ծրագրեր:

Մայր Աթոռ է այցելել Ռուս Եկեղեցու՝ Սանկտ Պետերբուրգի թեմի Ֆուտբոլային թիմը

Հոկտեմբերի 22-ին Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի այցելեց Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու՝ Սանկտ Պետերբուրգի թեմի հոգևորականներից և Սանկտ Պետերբուրգի հոգևոր ակադեմիայի սաներից բաղկացած սիրողական ֆուտբոլային թիմը, որին ընդունեց Մայր Աթոռի արտաքին հարաբերությունների ու արարողակարգի բաժնի տնօրեն Նաթան արք. Զովհաննիսյանը:

անցկացրել է նաև մանկատներում, ազատագրված վայրերում, հանդիպումներ ունեցել երիտասարդական, հասարակական տարբեր կազմակերպությունների հետ:

Նաթան արքեպիսկոպոսն իր հերթին ողջունեց նման միջոցառումների անցկացումը, որոնց միջոցով հնարավոր է դառնում վստահություն առաջացնել հոգևորականի և Եկեղեցու հանդեպ, անմիջական շփումների միջոցով ծանոթացնել մարդկանց քրիստոնեական հավատքին և վարդապետությանը:

Արքազան հայրը հյուրերին մաղթեց հաջողություններ և Մորանոր ձեռքբերումներ իրենց գործունեության մեջ՝ վստահություն հայտնելով, որ Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնի միաբանների հետ ծրագրված ֆուտբոլային հանդիպումը կանցնի եղբայրական ջերմ մթնոլորտում:

Եռօրյա համաժողով «Հոգևոր աջակցություն ընտանիքներին» ծրագրի շրջանակներում

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի քրիստոնեական դաստիարակության կենտրոնը ԵՊՆ «Կյոր սեղան» միջեկեղեցական բարեգործական հիմնադրամի և ՄԱԿ-ի «Բնակչության հիմնադրամի» աջակցությամբ, 2010 թ. սկսյալ, իրականացնում է «Հոգևոր աջակցություն ընտանիքներին» ծրագիրը, որը նպատակ ունի ԳՅ տարբեր մարզերի որոշ դպրոցների ծնողական և աշակերտական լսարաններում քահանաների հետ հանդիպումների միջոցով կազմակերպել ընտանեկան հիմնախնդիրների վերաբերյալ քննարկումներ և ուղեկցել տարաբնույթ ճգնաժամերից խուսափելու հոգեկոր ճանապարհը:

Հոկտեմբերի 29-ին Շարլվածորի «Գործերի տուն» հաստատությունում ծրագրի շրջանակներում մեկնարկեց եռօրյա համաժողով՝ շուրջ 30 հոգևորականների և ԶԴԿ աշխատակիցների մասնակցությամբ:

Համաժողովին բացման խոսքով հանդես եկավ ԶԴԿ-ի տնօրեն Վարդան վրդ. Նավասարդյանը: Ներկա գտնվող քին. հարերին և ԶԴԿ աշխատակիցներին իրենց ողջույնի խոսքն ուղեկցին նաև Աժ գիտության, կրթության, մշակույթի, երիտասարդության և սպորտի հարցերի մշտական հանձնաժողովի անդամացող պատգամավորներ Կարինե Անճեյանն ու Ռուզաննա Մուրա-

դյանը, ՄԱԿ-ի «Բնակչության հիմնադրամի» տնօրեն Գարիկ Հայրապետյանն ու ԿԳՆ հանրակրթության վարչության պետ տիկին Նարինե Զովհաննիսյանը:

Եռօրյա համաժողովի ընթացքում ներկայացվեցին տարբեր գեկուցումներ, տեղի ունեցան քննարկումներ:

ՄԻ ԶԱՐԱԿԻՐ ՀԱՅՈՑ ԳԵՐՈՍԱՄԱՍՏԱԿԱՆՈՒՄ...

Եթե մերժենք Աստուծոյ առաջ խոնարհուիլ, ստիպումս կ'ըլլանք մարդոց առջեւ խոնարհուիլ: **ՎԱՀՔԵՆ Ա**

Մտնենում է հայոց Մեծ եղեռնի 100-ամյակը... մուգագոր թուրքիան առավել նկատելի է ջրածոգվում... Ե՛ք դա հասկանալի է. տասնյակ պետություններ ճանաչել են Քայոց ցեղասպանությունն ու դատապարտել այն... Սակայն ոչինչ չի մտնում մեր մորմորդոց գավը, չի թթացնում կակիճը, չի ջնջում արյան, կաթի հետ փոխանցվող հիշողությունը...

Ամեն հայ ընտանիք իր հուշերի մասնատուխն ունի, իր պատմությունը՝ տառապանքի, կորստի ու դեգրադացիայի... Պատմություն, որ ապրում է մեր աչքերում և վկայում հայ լինելը: Իսկ մարդասպանի բարդությունը տառապող թուրքի չգիտի՝ ուր թաքցնի արյունոտ ձեռքերը, ինչպես համազի ինքն իրեն և քաղաքակիրթ եվրոպական, թե Քայոց նախնիների մասին վկայող փաստերը տառապող ու կեղծ, ինչպես խուսափի հատուցումից... Ե՛ք ինչ անասանա դահիճը, որ անհատությունի դիմաց չի կարող հատուցել. ինչպե՛ս պետք է հատուցի մեր ամայացած, բզկտված հայրենիքի, անսպի կարոտի, հոշոտված հանձարեղի,

հայ մայրերի տառապանքի, մորթած անմեղ մանուկների, պղծված սրբավայրերի, կործանված ու խեղձված ճակատագրերի դիմաց...

Թուրքերի զագանաբարո վարքի և անմարդկային ոճրագործության մասին հազարավոր գրքեր են գրվել, բազմաթիվ փաստաթղթեր հրապարակվել, վավերագրական ֆիլմեր նկարահանվել, գիտաժողովներ կազմակերպվել... Մեծ եղեռնի մասին պատմող վկայություններն ու կյուբերն անսպառ են: Վերջերս լույս տեսավ Քայոց ցեղասպանությունը վերապահ երվանդ Շիրակյանի «Վազգեն» վերնագրով գիրքը: Այն ամբողջով մանրամասներ է ներկայացնում ջաջարի հայրուկապետ Վազգեն Տերոյանի կյանքի, գործունեության, նրա ընտանիքի, Վանի ինքնապաշտպանության մասին: Ուշագրավ է նաև, որ Վազգեն Տերոյանի ջուրը՝ Սաթենիում է հեղինակին պատմել այս ամենը և խնդրել գրի առնել:

Վազգենը, իրական անունը՝ Տիգրան, ծնվել է 1872 թ. Վանում՝ արհեստավորի ընտանիքում: Հանկույտների նախակրթարանն ավարտելուց հետո ուսուցիչ շարունակում է Փորթուգալականների Հայկազյան կենտրոնական դպրոցում: Սակայն թուրքական կառավարությունը 1885 թվականին փակում է այս դպրոցը, եւ Տիգրանը, առանց դպրոցն ավարտելու, նետվում է կյանքի հորձանտու՝ նախ իբրեւ դերձակի աշակերտ, ապա՝ ուսուցիչ: Եւ ընդունաբերությունն ուներ է գիտակցում էր, որ պետք է ազատագրվել Օսմանյան տոգրվել պետությունից. անհրաժեշտ է կազմել ազատագրական խմբեր և գեղջ ձեռք բերել: Այդ տարիներին՝ 1890-ական թվականներին, Վանում գործունեություն է ծավալում ազգային-ազատագրական գործիչ, Դաշնակցական կուսակցության անդամ Պետոս, որը հաճախ էր ապաստանում Մկրտիչ Տերոյանի տանը: Տիգրանը մտերմանում է Պետոսի հետ և դառնում նրա հավատարիմ գործակիցը: Դերձակ Մկրտիչը՝ Տիգրանի հայրը, իր գավակներին անսահման հայրենասիրություն է ներշնչում. նրանք տոգորվում են ազատագրական գաղափարներով և փորձում դրանք կյանքի կոչել:

Իբրեւ ազգային-ազատագրական գործիչ՝ Տիգրանը ներկայանում է Վազգեն անունով: Ընկերները վստահում էին հետեւում են նրան. այդ վստահությունը միավորում է

նրանց: Վազգենն իր ազդեցիկ խոսքով համախմբում է Վանի և գյուղերի երիտասարդներին, կազմում ազատագրական խմբեր և ղեկավարում դրանք: Մկրտիչ Տերոյանի տունը դառնում է ազգասիրության բոցավառված հայրորդիների ժամադրավայր: Այս ամենը չէր կարող անկասկա մտալ թուրքական կառավարության աչքից. 1893 թվականին Տերոյանի տունը խուզարկվում է, եւ Վազգենին ձերբակալում են: Նա մեկ տարի անց է կացնում բանտում, իսկ ազատ արձակվելուց հետո գրկվում ուսուցչություն անելու իրավունքից: Վազգենը դառնում է գաղտնի գրավաճառ, ազատագրական գրականություն տարածող, գինյալ պայքարի քարոզիչ ու կազմակերպիչ: Պետոսի և նրա շանքերով կազմված հայրուկային խմբերը նկատելի ուժ էին Վասպուրականում:

Վազգենը բաշ գիտակցում էր, որ կազմավորված մարտական խմբերին անհրաժեշտ է զինել. ուստի Պարսկաստանից գիւնթերք փոխադրելու ուղղությամբ քայլեր է ձեռնարկում: 1895 թվականին նա անցնում է Սալմաստ և այնտեղից 60 հոգանոց հայրուկային խմբով վերադառնում Վան՝ բերելով իրացան ու փամփուշտ: Մարտական այս խումբը ճանապարհին մի քանի բախում է ունենում քրդերի հետ, սակայն հաղթահարելով խոչընդոտները՝ ապաիով հասնում է տեղ:

Ինչպես հայտնի է, 1895-1896 թթ. թուրքական կառավարությունը հայերի գանգաձաձային շարժեր է կազմակերպում և իրագործում: 1896 թ. հունիսի 3-ին կառավարություն կանոնավոր բանակը, «Համփոփ» կոչված զինվորն ու մասնետական զագաձ խումբը հարձակվում են Վանի վրա: Վանեցիները Մկրտիչ Ավետիսյանի (Թերեմեցյանի) և Մարտիկի գլխավորությամբ մեկ շաբաթ կատարի դիմադրություն են ցույց տալիս թշնամուն: Շան թաղի կռիվների ժամանակ Վազգենն ինքնապաշտպանության ղեկավարներին էր: Հայերը կարողանում են դիմադրել և ետ չարտել հակառակորդին: Կառավարությունը նոր ուժեր է ուղարկում Վան: Թուրքական զորքը, չկարողանալով գրավել քաղաքը, հրետանուհուն է հրդեհում և այն, խարխուլ պաշտպանական որոշ դիպրեր, սակայն չի կարողանում ընկճել հայերի դիմադրությունը: Անկարող լինելով երկար դիմադրել՝ հայերը որոշում են դիմել Անգ-

լիայի հյուպատոսի միջնորդությանը և դադարեցնել կռիվը. ինքնապաշտպանության ղեկավարները պետք է հեռանային երկրից: Մկրտիչ Ավետիսյանը համաձայնում է թողնել Վանը՝ պայմանով, որ հայերի անվտանգությունը երաշխավորված կլինի: Վազգենը հրաժարվում է այդ խմբին միանալուց, երկրից հեռանալուց՝ քաղաքի բնակչությանը թողնելով բախտի քմահաճույքին: Նա 70-80 քաղերի հետ բարձրանում է Վարդագ սարը. ճանապարհին վիրավորվելով՝ պատսպարվում է անտառում: Այս Կարագ սարից վերադառնում է Վան և նույն ըմբոստ ոգով շարունակում իր ազատավեր գործունեությունը: Թե՛ ինչ սարսափելի պայմաններում է իր պայքարը շարունակում Վազգենը, երեսում է նրա՝ 1896 թ. Այդեմերի 4-ին թագստոցից ճանաչված լամանից. «Մինչեւ այսօր հարաբերությունները բողոքելի գրկուած են, որովհետեւ անձնական տկարությունն և վերջերս չափազանց կը տանջվին ինձ՝ խոնարհության սարսափելի ազդեցությունը ամբողջ մարմին վնասեց, առաջացավ քանի մը տեսակ հիվանդություն, որոնց մեջ կը տառապիմ... Իսկ վերջերս, բողոքելի անկողնում մնալով, սիսազին ուռուցներ ստաջացան, որոնք վերջին բոլորն ալ վերջերս դարձան: Այսօր միայն առաջին անգամ հանգիստ կ'զգամ և կը գրեմ այս նամակը» (Երվանդ Շիրակյան, Վազգեն, Երեսում, 2014, էջ 41):

1897 թ. գարնանը նա մեկնում է Պարսկաստան՝ ծանոթանալու խանստորյան՝ կազմակերպվելիք արշավանքի մանրամասներին: Նույն թվականի հուլիսի 15-ին Վազգենն ու իր 30 մարտնչկերները որոշ քանակությամբ գեղջով վերադառնում են Վան: Այս խմբում էին իրենց սիրաբաններով աչքի ընկած քաջ հայրուկներ Միքոն, Բագին և Գուրգենը: Ճանապարհին՝ Սպահան լճի մոտ, քրդերի հետ բախում է տեղի ունենում, սակայն շախջախելով հակառակորդին՝ խուսել անվնաս հասնում է Վան: Սպահան լճը (Նաեւ կոչվել է Սպահան) եւ այն շրջապատող հայոց լեռները քաջարի հայրուկների հերոսական խոյանքի լուռ վկաներն են դառնում... Այս հաղթանակը նա մեկ անգամ հավաստում է Վան, որ հայը կարող է բռնկվել և անկարողելի ուժ դառնալ, կիս վախկոտ թուրքը տկարի մոտ գալիս է կարում, իսկ ուժեղը՝ նապաստակի նման սարսափահար փախչում:

Շարունակությունը՝ էջ 4

Քլայվ ԼՈՒԻՍ

Սլիզբը՝ թիվ 3-6, 8-19
Բրիտանացի հանրահայտ գրող Քլայվ Լուիսի վերոհիշյալ գործը քրիստոնեական թեմաներով երգիծական մի ստեղծագործություն է, որ ներկայացնում է հառանակիչ կոչվող դեպի նամակները նրա գարմիկ Օշինդրին: «Խառնակիչ նամակները» ստեղծագործությունը՝ որպես առանձին գիրք, առաջին անգամ հրատարակվել է 1942 թվականին:

21

Իմ սիրելի Օշինդրի, Այո՛, սեռական փորձության շրջանի հիանալի ժամանակ է խնամարկյալիկ նյարդային կայունության դեմ երկրորդական հարձակում գործելու համար: Դա կարող է լինել նույնիսկ գլխավոր հարձակումը, եթե խնամարկյալը մտածում է, թե այն երկրորդական է: Բայց ինչպես մնացած ամեն ինչում, այստեղ էս ք բարոյական գրոհի ճանապարհը պիտի նախապատրաստվի նրա միջոց խավարեցնելու միջոցով: Տղամարդկանց բարկացնում է ոչ թե ինքնին անհաջողությունը, այլ այն անհաջողությունը, որն ընկալվում է որպես վիրավորանք: Եվ վիրավորանքի զգացումը կախված է

ԽԱՂՆԱԿՉԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

Նվիրվում է **Գ. Թովկինճի** (անգլիացի գրող, բանասեր, բանասեր)

այն զգացումից, որ ինչ-որ օրինական պահանջ մերժվել է: Կանչից որքան ավելի շատ պահանջներ ունենա խնամարկյալը քո դրոմամբ, այնքան ավելի շատ իրեն վիրավորված կզգա և արդյունքում ավելի բնավ թնավություն կորստերի: Հիմա դու կտեսես, որ ոչինչ նրան այնքան հեշտությամբ չի հանում հուսից, որքան երբ հայտնաբերում է, որ իր տրամադրության տակ եղած ինչ-որ ժամանակահատված անսպասելիորեն խլվել է իրենից: Նրան հուսիցը հանում է անսպասելի այնտեղ (երբ խնամարկյալը սպասում էր հանգիստ երեկո անկացնել) կամ ընկերոջ շատ անսպասելի (ով հայտնվում է, երբ խնամարկյալը սպասում էր միայն ընկերոջ հետ առանձին հանդիպման): Նա ինքն իրեն չէր այնքան անողորմ կամ ծույլ դե, որ նրա քաղաքավարության առաջ դրված այնքան փոքր պահանջները չափազանց ծանր լինեին որ համար: Դրանք բարկացնում են նրան, որովհետեւ նա համարում է, որ ժամանակն իր սեփականությունն է և գզում է, որ այն գողացվում է իրենից: Դեռեւնաբար, դու պետք է շնա-

փրաբար հիկողություն սահմանես նրա մտքով գտնվող «Իմ ժամանակն իմ սեփականությունն է» պնդումի վրա: Թող նա այն զգացողությունն ունենա, թե նա իր ամեն օրը սկսում է որպես այդ քանակա ժամերի օրինական սեփականատեր: Թող նա որպես ծանր մաքսատուրը զգա իր սեփականության այն բաժինը, որը նա պետք է տրամադրի իր աշխատողներին, եւ Մարդը ոչ կարող է ստեղծել, ոչ պահպանել ժամանակի որեւէ վայրկյան: Այն նրան տրվում է բացառապես Ռայչե պիտի թույլ չտրվի, որ նա կանկա՛ծ, որ այս բաժինները կազմող ամբողջը,

կան ունեցվածքը: Նա նաեւ, տեսակետներն, ամբողջապես հանձնվել է Թշնամու ծառայությանը, եւ եթե Թշնամին նրան հայտնվել մարմնավոր տեսքով և պահանջել այդ ամբողջական ծառայությունը թեկուզ մեկ օրվա համար, նա չէր մերժի: Նա շատ բավարարված կզգար իրեն, եթե մեկ օրն ավելի դժվար ոչինչ չներառեր, բացի մի հիմար կնոջ գրույցն ունկնդրելուց: Եվ նա համարյա հուսախաբության աստիճան բավարարված կզգար իրեն, եթե այդ օրը մի կես ժամվա համար Թշնամին ասեր. «Այժմ արդեն կարող ես գնալ ու գրողվել ինչով ուզում ես»: Ուրեմն՝ եթե նա իր այս պնդման մասին մի վայրկյան մտածի, նույնիսկ նա՛ կհասկանա, որ ինքն իրականում ամեն օր այս վիճակում է: Դեռեւնաբար, երբ ես ասում եմ, որ դու նրա մտքում այս պնդումը պիտի պահպանես, ապա ամենավերջին բանը, որ դրանով ի նկատի համար որեւէ փաստարկ գտնել: Մարդը ոչ կարող է ստեղծել, ոչ պահպանել ժամանակի որեւէ վայրկյան: Այն նրան տրվում է բացառապես Ռայչե պիտի թույլ չտրվի, որ նա կանկա՛ծ, որ այս բաժինները կազմող իր շարժա-

Շարունակությունը՝ էջ 8

2014-ի սեպտեմբերն ուսումնական տարվա սկիզբ էր ողջ հանրապետության համար: Ասկայն այն առանձնապես նշանակալից էր Երեանի պետական համալսարանի հայ բանասիրության ու պատմության ֆակուլտետների համար, քանի որ ուղիղ 95 տարի առաջ՝ 1919 թ., հիմնադրվեց հանրապետության առաջին բարձրագույն ուսումնական հաստատությունը, որն ուներ ընդամենը մեկ ֆակուլտետ՝ պատմա-եզրագիտական:

Ֆակուլտետի բացումը պատահական չէր: Երբ 1919-ի սեպտեմբերին անհրաժեշտ էին ազգային նկարագրով լեցուն ուսուցիչներ, մտավորականներ, գաղափարակիրներ ու մանավանդ գաղափարատարներ, որ անկախացած Հայաստանի ազատության, ինքնուրույն պետականության ու ժողովրդի հոգեւոր հարկակալության հունդերը սերմանեն մարդկանց մեջ:

Եվ, իրոք, հորեչյանը լավ անդիս դարձավ վերագնահատելու համալսարանի անդրանիկ ֆակուլտետի անցած ուղին ու նախալեզուն նոր անելիքները:

20-րդ դարի առաջին երկու տասնամյակները հայ ժողովրդի պատմության ամենաանկախագիտականները չէին, մի կողմից՝ Առաջին աշխարհամարտի պատճառով տնտեսական ավերածություններն ու մարդկային զոհերը, մյուս կողմից՝ թուրք մարդապաշտների կազմակերպած եղեռն արեւմտահայության նկատմամբ եւ վերջապես՝ ցարական կարգերի փլուզումն ու բոլշևիկյան տիրապետության հաստատումը: Այդ ամենի հետևանքով զանգվածային տեղահանումների ու համաճարակների, սովի, դրանց համընկնող անտանցի ցրտերի պատճառով վնասները քարո ջարի վրա չթողեցին ոչինչ: Հայաստան աշխարհում: Ահա այսպիսի պայմաններում ստեղծվեց Հայաստանի առաջին հանրապետությունը՝ հենց սկզբից ստիպված լինելով պայքարել իր հարեակների արշավող բանակների դեմ, զգալի ներքին բնակավայրերի իրար հաջորդող ապստամբություններն ու դավաճանությունները: Երբ 1919-ի սեպտեմբերին ողջ տարածքում չէին

ՄԱՅՐ ԲՈՒՀԻ ՄԱՅՐ ՁԱԿՈՒՄՆԵՏԻ 95-ԱՄՅԱ ՈՒՂԻՆ

ցանկվել ցորենի դաշտերը, չէին մշակվել այգիները: Երեանի փողոցներում ու շենքերի խոռոչներում, Վաղարշապատի պարիսպներից ներս ու դուրս հարյուր հազարավոր գաղթականներ ու որբեր մեռնում էին՝ «հա՛ց, հա՛ց» մուրալով: Այդ դաժան օրերի մասին Կոստան Չարյանն իր «Նավը լեռան վրա» վեպում վկայում է, թե ինչպես ամեն առավոտ քաղաքի փողոցներում շրջում էին դիահա՛վք սայլերը, նենգում էին մեծ տեղաթուղները, երկիրը սրընթաց դեպի անդունդն էր գլորվում: Անես, մի վերին անեծքով, Հայաստան աշխարհի դաշնակիցներն էին դարձել սովը, ցուրտը, համաճարակները, պատերազմները:

Մայիսի իրավիճակում 1919 թ. մայիսի 16-ին ՀՀ նախարարների խորհրդի որոշմամբ, որտեղ մեծ էր կորուստն եւ արվեստի նշանակությունը, սակայն այստեղ հարմար չէր չգտնվելու պատճառով իր գործունեությունը ծավալում է Ալեքսանդրապոլում՝ առեւտրային դարձած շենքում, որը կանգուն է նաեւ մեր օրերում եւ քաղաքի լավագույն կառույցներից մեկն է:

Նախատեսվում էր ուսումնական հաջորդ տարին վերսկսել Երեանում: Երեանում համալսարանի հատկացվեց Աստաֆյան փողոցում գտնվող ուսուցչական սեմինարիայի շենքի առաջին հարկը, երկրորդ հարկը դեռ զինվորական իրավադատներ էին: 1920 թ. հոկտեմբերին ծավալված հայ-թուրքական պատերազմն արգելեց եղավ գործերի ընթացքին, սպա հաջորդեց բոլշևիկյան կարգերի հաստատումը, եւ միայն 1921 թ. հունիսին հնարավոր եղավ սկսել պարիսպումները:

1919-ին համալսարանի տեսուչ (ռեկտոր) էր հաստատվել Եվրոպայում ու Ռուսաստանում մեծ ճանաչում ունեցող պրոֆ. Յուրի Ղանաթյանը, ով մասնագիտությամբ իրավագետ էր: Կազմակերպչական աշխատանքներին զուգահեռ՝ անհրաժեշտ էր լուծել երկու կարեւորագույն հարց՝ որպեսզի դասախոսական կազմի եւ ուսանողների ընդունելության կարգի խնդիրները: Դասախոսական աշխատանքի իրավիճակն ծանրակի անվանի մի շարք մտաւորականներ, մասնագետներ ու գիտնականներ, որոնց մի մասը 1910-20-ական թվականների հայ իրականության մեջ արդեն հայտնի դեմքեր էին եւ ունեին գիտա-

կան ու մանկավարժական մեծ փորձ՝ Մանուկ Աբեղյան, Առեւտրային Մալխասյան, Մեսրոպ Եսյ Տեր-Մինասյան, Երվանդ Տեր-Մինասյան, Գարեգին Եսյ Յովետիան, Սիրական Տիգրանյան, Հակոբ Մանասյան, Գրիգոր Դավիթանյան եւ այլք: Ուսանողության ընդունման հարցը որոշվում է հետեւյալ սկզբունքով. նախ ընդունել նրանց, ովքեր միջնակարգ կրթություն ունեն, ապա՝ չունեցողներին, ովքեր պետք է ազատ ունկնդրի կարգավիճակով ուսանեին: Ընդունելության սկզբունքը մեկն է ուրիշը. «Մուսեղը լինի հեշտ, ելե՛նը՝ դժվար»: Արդյունքում՝ համալսարանն ունեցավ 632 քաղաքացուց համալսարան են ընդունվում 260-ը:

Ուշագրավ է, որ անդրանիկ դասախոսությունը կարողացել է Գեորգյանն հոգեւոր ճեմարանի նախկին տեսուչ Մեսրոպ արք. Տեր-Մովսիսյանը՝ «Հայ վանքերի նշանակությունը Հայաստանի մշակութային գործերում» թեմանով, ով պատմա-եզրագիտական ֆակուլտետի առաջին դեկանն էր: Դատվարձան ու լուսավոր մի մարդ, ով գիտեր մի քանի լեզու, ավարտել էր Դորպատի համալսարանը, կատարելագործվել Փարիզում, Լոնդոնում, Բեռլինում, Եդինբուրգում եւ Վենետիկի Միսիթթայանների մոտ, Պետերբուրգում գաղտնի գիտական թեց: Այս ընտրությունը պատահական չէր: Կորպորան ու գիտական զարգացման գաղտնի անհրաժեշտ էր ուսանողներին նաեւ հոգեւոր ու բարոյական բարձրացման մղել:

Խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո Երեանի համալսարանը նոր շունչ է ստանում, վերանվանվում Երեանի ժողովրդական համալսարան, ռեկտորն է նշանակվում Հակոբ Մանասյանը: Ցավոք, համալսարանում պատմա-գիտական կազմակերպությունները նորից են ընդհատվում՝ կապված 1921 թ. փետրվարյան քաղաքացիական ճգնաժամի հետ, եւ նույն տարվա հոկտեմբերին նորից վերակազմվում:

Հետագա տարիներին համալսարանում եղան մի շարք բաժանումներ ու վերաբաժանումներ, ստեղծվեցին ու փակվեցին ֆակուլտետներ ու բաժիններ: Հաճախակի կրկնվող այս ընդհատումներն ու փոփոխությունները վառ կերպով ցույց են տալիս Հայաստանի այդ տարիների ոչ միայն քաղաքական, ստեղծական ու ռազմական հեղեղով վիճակը, այլեւ կորսական ու մշակութային որքան բարդ, այնքան էլ տխուր կացությունը: Արդեւանդոր՝ հետագա տարիներին համալսարանը շատ ավելի կայուն քայլերով է առաջադիմում: Պրոֆեսորադասախոսական կազմը համարվում է Լոր ուժերով՝ Լեո (Առաքել Բաբայանյան), Արես Տերտերյան, Հայկ Գյուլի-Զեյնյան, Հրաչյա Աճառյան, Գուրգեն Եղիյան, Աշոտ Հովհաննիսյան, Գուրգեն Սեւակ, Արաք Հովհաննիսյան եւ այլք:

1936-1937 ուստարվակից պատմագրական ֆակուլտետի հիմքի վրա ստեղծվեցին պատմության եւ բանասիրության ինքնուրույն ֆակուլտետներ: Իսկ հետագա տարիներին պատմության ֆակուլտետից կազմավորվեցին փիլիսոփայության, հոգեբանության ու միջազգային հարաբերությունների, սկսեցին բանասիրական միջնակարգ դասընթացները, որն ավարտելով՝ ուսանողները կարողանում էին շարունակել ուսուցումը համալսարանում:

1920-30-ական թվականներին, ինչպես եւ հետագա տարիներին, համալսարանում գործել է հայ պատմաբանների շատ հզոր փառակազմ: Նրանք ոչ միայն իրականացրել են այդ տարիների ուսանողության ուսուցչական գործը, այլեւ պատրաստել իրենց փոխարինողներ, ուսումնական գործընթացներում ընդգրկել նոր առարկաներ ու ուսուցման մեթոդները, հիմնել նոր ամբիոններ՝ ԽՍՀՄ պատմության, ընդհանուր պատմության, հայ ժողովրդի պատմության, հնագիտության եւ այլն: 1940-ական թվականներին ինչպես նախկին պատմա-գիտական կազմի, այնպես էլ պատմության եւ բանասիրության վերակազմավորված ֆակուլտետներն իրենց գործունեության ընթացքում արդեն հասցրել էին մի քանի շրջանավարտ ունեւանալ:

Շարունակությունը՝ էջ 5

Ի հակադրություն մարդապաշտական ջարդարարների՝ 1915-ին զգալի խումբ էին կազմում այն մասնաբաժինները, որոնք ոչ միայն դեմ էին երիտթուրքերի հայաջինջ քաղաքականությանը, այլեւ ուժերի ներածին չափով փորձում էին հակազդել եւ օգնություն ցույց տալ հայերին: Թուրքական կառավարությունն իր արյունոտ ոճիին իրականացնում էր զինվորների, ոստիկանների, ծախարամների ու ազգակախմբների միջոցով. անշուշտ, սադրանքի ենթարկվում էր եւ ժողովուրդը: Չարմանակի չէ, որ փաստաթղթերից մեկում նշվում է, թե ճնշյա՛ծ երիտթուրքերի հայատյաց քաղաքականությունը՝ որոշ վայրերում թուրք ազգաբնակչությունը փորձում էր լուրջնորդել կողք կողքի բնակվող հարեան հայերի տեղահանմանը: Իբրեւ օրինակ կարելի է հիշել հայերին Միջագետք քաղաքներում մասին 1915 թ. հուլիսին տարածված հրամանը, որին ընդհանրապես հակիրճում բնակվող թուրքերը՝ փորձելով խանգարել դրա իրագործմանը: Կամ՝ նույն թվականի տրապիզոնի դեպքերը, երբ մասնաբաժնական ազգաբնակչության մեծամասնությունն աշխատում էր փրկել հարեան հայերին՝ թաքցնելով նրանց ի-

ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԵ ԵՎ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴՈՒՆԴԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ (ԹՈՒՐԵՐԻ, ԶՐԴԵՐԻ ԵՎ ԱՐԱԲՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)

րենց տներում, իսկ թուրքերից ուսմանը նույնիսկ գեներ ձեռներին կռվում էին իշխանությունների դեմ՝ լեռները բարձրացած հայերին հետ մեկտեղ: Այս եւ նման փաստերի զուգարությամբ ակամայից համաձայնում են ակադեմիկոս խոսքերին. «Այն, ինչ կատարվեց 1915-1916 թթ., տեղի ունեցավ փոքրաթիվ հանցավոր իր խմբի կամքով եւ ոչ թե ամբողջ թուրք ժողովրդի համաձայնությամբ»: Տեխնիկ է նկատել, որ անգամ ոչ բոլոր թուրք պաշտոնյաներն էին մասնակցում այն անմարդկային գործողություններին, որ նրանցից պահանջում էին երիտթուրքական ղեկավարները:

Ինչպես գիտենք, կառավարական կարգադրության համաձայն, պաշտոնական կամ մասնավոր այն անձինք, որ կեդրոնական պաշտպանել կամ ապաստան տալ որեւէ հայի, կրիտվելու «Հայրենիքի ու կրոնի թշնամի-

գ է դ ար վ ե տ ա վ ա վ ե ր կ կ ա «Պորայե» վեպում ներկայացված է եմիգրանտների կատարի իրամաստար Հայթա-Ֆիրատի պատմությունը, որ քաջատեղյակ սպասվող շարժերին՝ պատահաբար տեղեկանում է իր հայկական ծագման մասին, եւ վերապա՛նելով իր ազգակիցների նկատ-

մամբ գործած հանցանքները՝ խոր որդեգրության մեջ անձնապան է լինում:

Դեռ Համիդի ժամանակներից այն ընկած քաղաքական եւ պետական նշանավոր գործիչ Մուստաֆա Նետիցը, ինչպես գրում է նրա մեծաթեք գրքի հայ թարգմանիչ Արշակ Ս. Շալյանը, «Իր ազատասիրտ ոգին եւ մարդասիրական հակումներով պատճառով շատ շուտով հայտնվեց իր ժամանակներից (իմ վկայություններս)՝ եզակի արժեքավոր գրքի: Ինչքն իսկ լինելով ազատական՝ ամեն ինչը սատարել է հայ գաղթականներին, սնունդ, բուժօգնություն հասցրել: Նրա վկայությունները վերաբերում են 1890-1918 թթ. վայրագություններին: «Մեղք չմտա՛ք, որք է նա,» որ լսած չլույս է չգիտանալ քարտեք սարքները չափ դասն արժեքները եւ գարիտրել մասին՝ ճանաչ այն հարստահարությունները, զորս թուրքերը ի գործ դրին հայերու նկատմամբ»:

Շարունակությունը՝ էջ 7

ՀԱՅՐԵՆԱՊԱՏՈՒՄԸ ՆՈՐ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԶԵՎ

XX ԴԱՐ

Ալիքսը՝ թիվ 13-17

Ուսաստանում երմիդով սխեմատիզմի հակադրեց կենդանի մարդու պատկերման կարգախոսը, ինչը «Պրավդա»-ն (1929, 19 մայիս, 4 դեկտեմբեր) համարեց «վնասակար» և «ապագասակարգային»։ Հայաստանում սխեմատիզմի հակադրում է «պրոլետարական մեխանիզմ», ինչը, սկզբով նույն սխեմատիզմից, պիտի կերտ ավելի շարդարար քնույթ ե հանգեղ գեմեիկ սոցիոլոգիզմի։ Ուրեմն՝ պրոլետարական սխեմատիզմ՝ պրոլետարական ռեսիլիզմ՝ գեմեիկ սոցիոլոգիզմ, այն էր ճանապարհը։

Ինչպես ամբողջ խորհրդային գրականության, այնպես է հայկական միջավայրում մեծ ցնցում են առաջացնում Մերգեյ Եսենկին (23. 12. 1925) և Վլադիմիր Մայակովկո (12. 04. 1930) ինքնասպանության փաստերը։

Հայ մամուլն անդրադառնում է այդ սգո հանդեսներին. տպագրվում են հոդվածներ, բանաստեղծություններ, բայց պրետների ողբերգության ցավը չի անցնում։ Ինքնասպանությունը գեղեցկավարչուկ ելք էր (Ներինը, Տուր), որովհետև ընդամենը մի քանի տարի հետո սկսելու էին սպանել, գնաղկադարել ու աքսորել՝ պորբել, գեմեիկի հավասարեցնել տեղեցագործողի պատիվը։ Երանի՛ր՝ նրանց, որ չտեսան այդ ստորագույն... Երանի՛ր՝ կարխատես մարզաբեմերին։

Բայց այդ սպանությունները պատահական չէին, ես անկախ անձնակալս գրգռապատճառներից՝ նրանց միջով էր անցնում երկրի ճակատագիրը։

Երկիրը քաղաքական լարվածության մեջ էր։ Ստալին-Տրոցկի առձեռակամ շարունակվում էր։ Հետապնդումներն ու հալածանքները թեեւ լայն թափ դեռ էին ստացել, բայց կային։

Լարվածությունն ուժեղացավ Կոլեկտիվացման տարիներին։ Մարդկանց ունեցվածքը ենթարկվեց պետական կողպուտի։ Դիմադրողներին հռչակեցին ժողովրդի թշնամի ու կուպակ, որին թիվ միլիոններ էին, նրանց կամ գնղակահարում էին, կամ աքսորում։ Իր հերթին միլիոնավոր մարդկանց կյանք տարավ մոլեգանձ սովյու Ուկրաինայում, Ռուսաստանում և այլուր։ Սովյու հարությունը Ստալինի կողմից նաեւ ընղղիմությանը լուցեղնեղ ձե էր։ Դրանք սովամահության մատնած մարդկանց ընղղիմության ձայնը էին։ Միայն Ուկրաինայում, ըստ պաշտոնական տվյալների, սովից մեռավ շուրջ երկու միլիոն մարդ։

Այս պայմաններում տարեց-տարի էլ՝ ավելի էին ուժեղանում քաղաքական հալածանքները։ Ահա այս ցնորվածության մեջ էր, որ պրոլետարական գեղղները ժխտում էին հայրենիք ու սեր, անձ են հոգեբանություն, ինչ գրական սեռերից՝ քնարերգությունը։ Վլադիմիր Մայակովկին, Վյաչեկավդ Պլայնսկին, նաեւ ուրիշներ ժամանակին պայքար հայտարարեցին քնարերգության դեմ։ «Նրանք պղնում էին, որ հեղափղությունը է լիքիկին համատեղվել էլ կարող, որ նրանք իրար հակառակ երեւույթներ են և ընղղունակ են միայն միմյանց ժխտելու։ Նրանք եղնում են այն

ղրույթներից, որ քնարական ստեղծագործությունը դրսեւորում է անհատի ներաշխարհը, ուրեմն ես այդ ճանապարհով ընթացող բանաստեղծն անխուսափելիորեն գրողվում է բուրժուական ինղիլիդուրալիզմի ճահիճը» (Ռ. Չարյան, «Դիտողություններ մեր պոեզիայի մասին», 1933, թիվ 1, էջ 110)։

Այս տրամաբանությամբ առաջարկվում է գարկ տալ «պրոլետարական քնարերգությանը», ինչը պիտի արտացղեր ոչ թե անհատի ներաշխարհը, այլ՝ երկրի կառուցումը, շինարարությունը, ուրիշ կերպ՝ ապիս է ցեմենտ-բետոն-քոնկրետրական քնարերգության ժամանակը։

Դեմես 1920-ականներից արմատաղրվեց պատմողական պոեմը։ Քնարականներն անգամ պատմողական էին. օրինակ՝ Ն. Չարյանի «Մի տիկնոջ մասին», «Լիլիակական» պոեմը, ինչ ամբողջությամբ «պրոլետարական» սիրտ պատմություն է։ Մահիրի գրում էր զյուրերի, երկրի մտապա պատմության մասին։ Արովի «Պոեմ պարզ»-ում դարձյալ զյուր, չքավորության, բանակ, գաղափարական հասունացում, վերադարձ, կոիվ է հաղթանակ։ Արմենը գրեց «Հին զյուրը» պոեմը, Նահրի Չարյանը՝ «Ռուշանի քարափը»։

Նորաստեղծ «Գրական թերթ»-ը, որ սկսեց լույս տեսնել 1932 թվականից, իր առաջնահերթը խնդիրն է համարում գրականության մեջ պայքարը ազգային միտումների դեմ՝ որպես նացիոնալիզմ։ Այս դիքերից քննադատության են ենթարկվում Մահարու

«Մանկություն» և «Պատանեկություն» վիպակները (տե՛ս Արես, «Ուղեկցային և դաշնակցային գրականության շուրջ»), «Գրական թերթ», այսուհետե՛ւ ՊԲ, 1932, թիվ 1, 23 փետրվար։ Ա. Ռակերյան, «Նացիոնալիստական տեղեցեցները եւ նրանց պաշտպանությունը», ԳԹ, 1933, թիվ 11, 27 հունիս), Չարեցի «Եսիկական» (Լիլիակական) պոեմը, ինչ ամբողջությամբ «պրոլետարական» սիրտ պատմություն է։ Մահիրի գրում էր զյուրերի, երկրի մտապա պատմության մասին։ Արովի «Պոեմ պարզ»-ում՝ դարձյալ զյուր, չքավորության, բանակ, գաղափարական հասունացում, վերադարձ, կոիվ է հաղթանակ։ Արմենը գրեց «Հին զյուրը» պոեմը, Նահրի Չարյանը՝ «Ռուշանի քարափը»։

Օրն՝ Մ. Սարյանի

Սկրտիչ Արմենի «Չարեցի եւ հարակից խնդիրների մասին» հոդվածը շարունակում է լեճեր հարուցել եւ հերթական քննադատության ենթարկվել Երեսանի կուլագավարայություն 1933 թ. դեկտեմբերին հրավիրված կոնֆերանսում։ Իր ճառի մեջ Խանչյանն առանձնացնում է «Քարկուցի խմբակ»-ը, ինչը, ըստ նրան, արտահայտում է «նացիոնալիստական տեղեցեցներ», որ նշանակում է «ազգային ձեւ պրոբլեմի սիպլ ըմբռնում Արտոնչ Արմենի հոդվածում եւ այդ հոդվածի պաշտպանությունը Բաղվանցի Չարեցի կողմից» (ԳԹ, 1934, թիվ 1, 10 հունվար)։

Չարյանկությունը՝ էջ 6

ՄԻ ԶԱՐԱԿԻՐ ՀԱՅՈՑ ԴԵՐՈՍԱՄԱՍՏԱՆՈՒՄ...

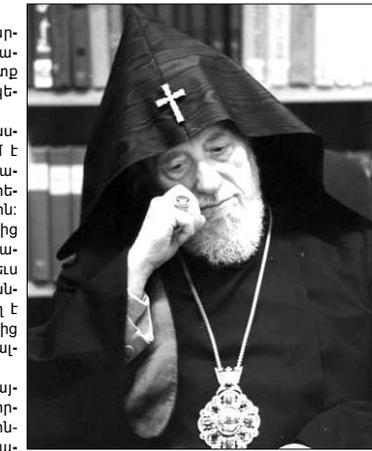
Ալիքսը՝ էջ 2

Նշենք նաեւ, որ այս խմբում է իր մարտական մկրտությունն ստացել Անդրանիկ Օզանյանը, որը հետագայում պեղք դառնար հայոց մեծանուն հայրուկապետը։

Խանասորի արշավանքից հետո Վասպուրականի բնակչությունը հայտնվում է անստեղծի ծանր պայմաններում։ Թուրքական կառավարությունն ուշիուշով հեռեւում էր Վազգենի գործողություններին։ Վանի կուսակալը սպանում է նրանից պահանջում է կամ հանձնվել կառավարությանը, կամ հեռանալ քաղաքից։ Այլեւս անհնար էր մնալ Այգեանուսում. անհասգատանալով, որ իր պատճառով կարող է տուժել ժողովուրդը՝ Վազգենն իր գիկակից երկու ընկերների՝ Մուրթի և Արշակ Չալկարյանի հետ հեռանում է քաղաքից։

Թուրքական կառավարությունը հայրուկապետի դեմ ուղղակիորեն չի գործում՝ գզուշանալով ոչ միայն ազգային-ազատագրական ուժերի հատուկ հակահարվածից, այլ նաեւ տեղի հայ բնակչության ըմբռնացումից։ Տիրապեղչակ երկու գոտերին բնորոշ ենագությունը՝ թուրքը այս անգամ են դիմում է ստորություն՝ անարդ մատուցության միջոցով «հարթանակ տանելով»։

1898 թվականի հունվարի 2-ին, երբ Վազգենն ու իր երկու մարտըկներն պապատանել էին Կուռուբաշ զյուրի մի ջղապազում, թուրքական զորքն անակնկալ ազարում է նրանց։ Դանկարծակիի եկած հայրուկները փորձում են կատաղի կոկով ճեղքել թուրք զինվորների շրջան ու բարձրանալ Վարազա սարը, սղկայ երկար ու անհավասար մարտից հետո փա՛՛

փուլտները վերջանում են. երեքն էլ արիաբար նահատակվում են («Ցուշապատում Զ. Յ. Դաշնակցության, 1890-1950, Բուստոն, 1950)։ Վազգենի մահը մեծագույն հարված եղավ հայ ազգային-ազատագրական շարժման համար. հերոսացավ ես մի հայրորդի, որի մահն ինչոքն արդեն իսկ պայքար ու մքաբում էր. «Մեր դրոշակի վրայ ՄԱԿ կամ ԱՇԱՏՈՒԹԻՆ կայ գրուած։ Մեկը չենք խաղուի կեղծ ու պատիր հաշտարար միջոցներից. մեկը չենք կարող դրեւ կերպով հաշտուել թուրք կառավարութեան հետ, քանի որ դա Էուրեթամբ թշնամի է մեր գրույթեանը... Մերը գրույթեան բնական կզիւ է՝ աղկիւ, նուի՛

րական. դրա նահատակների աստուածացում ենք մեք»։

Թուրք գազանը, ճեղք բերած «հաջողությունից» ոգեւորված, հրամայում է դիակները սայլերով հասցնել Վան։ Անշնչացած հերոսների ցուցադրաբար տանում են հայկական թաղամասերով. հասնում են Վազգենեց տան մոտ, որպեսզի մայրը՝ Յուլիաբեգը, հատատի որդու ինքնությունը։ Մայրը՝ ծանր ապրումներով, դողողալով մի կերպ մոտենում է սայլին. թուրք ոստիկաններից մեկը հարցնում է. «Ո՞րն է քո տղան»։ Յուլիաբեգ մայրիկը հեկեկալով փարվում է դիակների ու ատում. «Հայ են, ուրեմն իմ զավակներն են»... Արյունոտ գոգևորը նա պահում է ողպես սրբություն և չորացած արյան հեռքերին նայելով՝ անվերջ մղկտում... Վազգենի մահը սզում էր Վասպուրականի ողջ հայությունը. հայրուկների անյունները բազում են կողք կողքի՝ Վանի Արարոց Սուրբ Ասովվածծին Մայր եկեղեցու «հայաբակ» կամարը գեղեզմաստանը։ Այսպես են ապրում քաղեր... այսպես են հեռանում՝ անժամանակ...

Դայուկապետն իր ապրումները, սերն ու ցավը արտահայտել է իր գրած բանաստեղծություններին եւ հավաքած եղբերի միջոցով (դրանք տպագրվել են նրա մահվանից հետո՝ 1901 թ., Բուստոնում)։ Ահա մի փոքրիկ հատված՝ «Ընգ չեմ մոռնար» բանաստեղծությունից.

Ընգ չեմ մոռնար, սիրուն վարդ,
Ըն փոխարեն մի սատղիկ,
Ինձ մտերիմ անուշիկ,
Երկիցքես փոխ կանանց արդ։
Միկնքն դառնալ նոր գարուն,

Դառնաս դուն ալ սիրարձակ,
Ինձ գզուելու համարձակ,
Անկեղծ ծաղիկը իմ սիրուն։

Տերոյան ընտանիքը բարի իննղեր է տվել. Ասովվածշչում իզուր էլ ամված՝ միայն բարի սերուն է բարի հունղեր տալու։ Այս ընտանիքում են ծնվել ու մեծացել ազգասեր հայրուկապետ Վազգենը, ազատատենչ, նկիդյալ Չարուիին (իրական անունը՝ Տեղյան), անվանի մտավորական Վարազաադը...

Իրացի հայոց թեմի առաջնորդ Ավագ արք. Ասատուրյանի այն հարցին, թե ինչու է Վարապետ սրբազանը Պաճյանիին ձեռնաղդելիս անվանակոչել Վազգեն, եղջանկահիշատակ Հայրապետը պատասխանում է. «Վանի ինքնապաշտպանության հայրուկներն էր Վազգեն անունով քաջարի երիտասարդ մը։ Դերոսամարտի մը ընթացքին սպանուղեաւ... Իմ ձեռնարղութեան կըջահայրությունը տաննաեւ եր Ռուճանիղ թեմական խորհուրդի անղամներն վանեցի Ռուբեն Խարայեղեանը։ Իր փափագին ընղառաջելով՝ Մաղումեան սրբազանը զիւ վերաուսանեց Վազգեն անունով»։ Իր անվան ու կոչմանը հավաստարիմ՝ հոգեղույս Վազգեն Ա Հայրապետը նա անմնացողը կը կիրումով է ծառայել եր եկեղեցուն ու ժողովրդին, եղել այն հոգեւոր գործիչը, ում առջեւ սերունղներ են խննարղկում, ում խաղերն անբեղանելի երղում են դառնում. «Մեկը՝ հայերս, մեր նախկինեղով հպարտ լիղելու բազմաթիւ պատճառներ ունեկը, ուրեմն եկեղ այնպես ապրեց մեր կյանքը, որ գալիղ սերունղներն ուոկանս հպարտ լիղն իղեց նախկինեղով» (Վազգեն Ա Կաթողիկոս)։

Արփիլես ԶԱՆԹԻՎԱՆ

ՆԵՈՒՏԱՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆԱՄԱՅԱՆՅՈՒ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՇԽԱՐԻ ԵՎ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿԱՐԱՎՐԻ ՎՐԱ

Յեռուսատեսության եւ համացանցի ստեղծումն իրական հեղաշրջում գործեց մարդկության կյանքում: Ընդ որում՝ «հեղաշրջում» բառն այստեղ պետք է հասկանալ չէ՛ որակաւ եւ թե՛ բացասական իմաստով: Մի կողմից՝ ցանկացած գիտատեխնիկական հայտնագործություն վկայում է մարդկային մտքի հանճարեղության, մարդ արարածի ինտելեկտուալ ներուժի անսահմանափակ հնարավորությունների մասին, քանզի գիտության եւ տեխնիկայի ցանկացած նվաճում ի գործ է իրական օգուտ բերելու մարդկությանը, նպաստելու նրա զարգացման ու առաջընթացին, սակայն մյուս կողմից՝ գիտատեխնիկական նորարարություններն ունակ են ծառայելու նաեւ չար ու անբարո կապտակների: Օրինակ՝ միջուկային տեխնոլոգիաների կարգազանց մարդկությանը մի կողմից հնարավորություն ընձեռեց մատչելի եւ գրեթե անսպառ էլեկտրաէներգիա արտադրելու, բայց մյուս կողմից այդ նույն տեխնոլոգիաները ծնունդ տվեցին մահաբեր միջուկային զենքին, որն իրական սպառնալիք է ոչ թե մեկ կամ մի քանի ազգի, այլ ողջ մարդկության համար: Մա, թերեւս, ամենացայտուն օրինակն է, որը վկայում է գիտատեխնիկական նվաճումների երկակի կիրառության մասին:

Ակնհայտ է, որ երբ գիտական նվաճումը հայտնվում է բարոյական վեժ նկարագրի տեր մարդկանց ձեռքերում, ապա դա, որպես կանոն, ծառայում է բարի նպատակների: Սակայն երբ որեւէ գիտական արտադրանք հայտնվում է բարոյականությունից զուրկ մարդկանց, օրինակ, անարժեքների տնօրինության ներքո, ապա դա կարող է միանգամայն իրական սպառնալիք դառնալ ողջ մարդկային ցեղի համար: Ավելորդ մեծ ծամանակային շէնք, որ «սպառնալիք» ավազածը բնավ միշտ չէ, որ պետք է հասկանալ զուտ ֆիզիկական իմաստով, չէ՛ որ վտանգը կարող է լինել նաեւ բարոյահոգեբանական: Ժամանակակից հեռուստատեսությունն ու համացանցն իրենցից հենց այսպիսի սրբոված վտանգ են ներկայացնում: Եթե միջուկային զենքն ունակ է աշխարհը վերացնելու հաշված ռոպեների կամ ժամերի ընթացքում, ապա բացասական տեղեկատվություն պարունակող հեռուստատեսությունը եւ համացանցային կայքերը վատում են մարդկությանը, մասնավորապես՝ երիտասարդությանը, առավել մեծ ծամանակային կտրվածքով: Ոմանք կարող են զարմանք արտահայտել՝ ստելով, թե ի՞նչ իրական վտանգ կարող է պարունակել այն անիրական, երեակայա-

կան աշխարհը, որը գտնվում է հեռուստատեսության կամ համակարգչի էկրանի հակառակ կողմում: Անշուշտ, այստեղ անմիջական ֆիզիկական սպառնալիք գոյություն չունի, սակայն ո՛վ է ստել, թե մարդու հոգեկան առողջությունը եւ բարոյական նկարագիրը նվազ կարեւոր են, քան նրա ֆիզիկական ապահովությունը: Ընդ որում՝ «ապահովություն» բառին այստեղ հարկ է մեծ վերապահումով մոտենալ: Փորձե՛ք բացատրել, թե ինչու է: Ենթադրե՛ք, թե տակնուվերջով չնեմալորած դեռահասը համացանցում ընթերցում է այնպիսի կայքեր, որոնցում ինքնասպանության ջարդ է գետնոված: Հասուն, կայացած եւ հոգեպես համաարարված մարդու վրա նաեւ համացանցային ջարդի գուցե ոչ մի ազդեցություն չգործի, սակայն նույն բանը դժվար է ստել ընդհանրապես: Բանն այն է, որ պատահու հոգեկան աշխարհը չափազանց խոցելի է եւ վիթխոց: Դեռահասի հոգեկան աշխարհն առաջվա պատկերավոր ձեւով կարելի է համեմատել սպունգի հետ, որը դյուրությամբ կլանում է թե՛ լավ եւ թե՛ վատ տեղեկատվություն: Բայց վատ որ վատ օրինակը, որպես կանոն, մարկանց մեծամասնության եւ հատկապես երիտասարդության համար ավելի գրավիչ է ու «վարակիչ», ապա այն

ավելի արագ է ընկալվում, իսկ հասնալու եւ ընդգրկելով դեռահասի կյանքը հոգեկան աշխարհի ունեցող սուբյեկտների կողմից: Ողջ խնդիրն այն է, որ մասունկներն ու դեռահասները չունեն այն հոգեբանական ֆիլտրերը, որոնցով կարելի է զտել բացասական տեղեկատվությունը եւ վերցնել միայն այն, ինչ դրական է: Հունենալով ձեւավորված արժեքամակարգ եւ համապատասխան հոգեբանական մեխանիզմներ՝ մասունկները եւ դեռահասները շատ լավ են անկարող են տարբերել իրենց լավը վատից, ճիշտը սխալից, բարոյականը՝ անբարոյից: Ահա թե ինչու հոյժ կարեւոր է պետական մարդկային գտնել հեռուստատեսության եւ համացանցի տեղեկատվական հոսքը՝ այսպիսով գերծած պահելով երիտասարդներին այն հեռուստատեսություններից, որոնցում առկա են այնպիսի արատավոր երեւոյթներ, ինչպիսիք են ռասիզմը, ազգայնամուլ-

ությունը, անհանդուրժողականությունը՝ բառիս լայն իմաստով, ինչպես նաեւ ատելությունն ու բռնությունը: Մեր օրերում առանձնահատուկ կարեւորություն ունի նաեւ պայքարն այնպիսի հեռուստատարադրանքի եւ համացանցային կայքերի դեմ, որոնցում բացահայտ այլատեսում է քարոզվում: Բայց այժմ շատերի մոտ մի պարզ տրամաբանական հարց կառաջանալու է համացանցային տեղեկատվության եւ համացանցային տեղեկատվության մեխանիզմներ՝ մասունկները եւ դեռահասները շատ լավ են անկարող են տարբերել իրենց լավը վատից, ճիշտը սխալից, բարոյականը՝ անբարոյից: Ահա թե ինչու հոյժ կարեւոր է պետական մարդկային գտնել հեռուստատեսության եւ համացանցի տեղեկատվական հոսքը՝ այսպիսով գերծած պահելով երիտասարդներին այն հեռուստատեսություններից, որոնցում առկա են այնպիսի արատավոր երեւոյթներ, ինչպիսիք են ռասիզմը, ազգայնամուլ-

Շարունակությունը՝ էջ 8

Սկզբը՝ էջ 3

Միջոցառվածությունների լավագույններից մի քանիսը շարունակեցին իրենց ուսուցիչների գործը, դարձան գիտության ու կրթության կազմակերպիչներ, առաջատար նպաստներ, պրոֆեսորներ ու ակադեմիկոսներ: Նրանցից շատերը պատմության, հայրենիքի ու գրականության զարգացման առաջին դիրքերում եղան տասնամյակներ շարունակ, գրեցին բազում մենագրություններ, դասագրքեր, ուսումնասիրություններ, գիտական հայտնաբերվող հոդվածներ: Մյուսը էլ նոր սերունդն ակնածանքով է մտաբերում ճանաչված այնպիսի գիտնականների ու դասախոսների անունները, ինչպիսիք են Հակոբ Մանասյանը, Ստեփան Երսիսյանը, Աշոտ Հովհաննիսյանը, Վահան Ռջուտյանը, Հակոբ Զորյանը, Առաքել Բարսիսյանը, Աշխարհբեկ Զալաթյանը, Աբգար Հովհաննիսյանը, Հենրի Գաբրիելյանը, Լորյա Դաբաբյանը, Մկրտիչ Երսիսյանը, Հրաչյակ Սիմոնյանը, Լենդրուշ Խուրշուդյանը, Բաբելեն Հարությունյանը, Էդիկ Զորյանը, Մկրտիչ Մկրտչյանը, Եղուարդ Արսլանը, Գեորգ Զահուկյանը, Էդվարդ Ջրբաբյանը, Հրանտ Թամարյանը, Հովհաննես Բարսեղյանը, Վաչե Նալբանդյանը, Էդիկ Աբաբյանը, Աշոտ Սու-

քիասյանը, Ալբերտ Շարունյանը, Մանվել Ասատրյանը, Միրազ Գյուլբուրդյանը, Սերգեյ Գալստյանը ու էլի շատերը: Մեր օրերում այդ ֆակուլտետների գիտական ու կրթական աշխատանքներն իրենց ուսերին են տանում ավելի երիտասարդ սերունդի ներկայացուցիչները՝ Է. Միսայանը, Պ. Հովհաննիսյանը, Հ. Ավետիսյանը, Հ. Մարգարյանը, Ա. Ստեփանյանը, Հ. Պետրոսյանը, Լ. Զուգասյանը, Վ. Գաբրիելյանը, Լ. Եղվանյանը, Լ. Հովսեփյանը, Ժ. Զալաթյանը, Ս. Մուրադյանը, Ռ. Սաքապետյանը, Յու. Ավետիսյանը, Կ. Պետրոսյանը, Ա. Աբաբյանը, Լ. Մաքսիմյանը, Կ. Արաբելյանը, տասնյակ այլ ուղևորներ, ողջենտներ, ասիստենտներ, ուժեր իրենց գործունեությունը չեն սահմանափակում միայն ֆակուլտետների պատերի ներսում: Համագործակցելով ՀՀ գրողների միության, ազգային ակադեմիայի, Մատենադարանի, Երեսնյի մի շարք թանգարանների, բուհերի, դպրոցների, Հայաստանի Հանրապետության ու Ղարաբաղի զինվորական մասերի, արտասահմանի, Սփյուռքի, Ջավախքի կրթական ու գիտական ուժերի հետ՝ ֆակուլտետների պրոֆեսորադասախոսական կազմը հանդես է գալիս դասախոսություններով, գիտական զեկուցումներով,

ՄԱՅՐ ԲՈՒՎԻ ՄԱՅՐ ՉԱԿՈՒՆԵՏԻ 95-ԱՄՅԱ ՈՒՂԻՆ

գրքերի քննարկումներով, գրական, պատմական ու լեզվաբանական բանախոսումներով, պոեզիայի փառատների կազմակերպումներով: Անուրանալի է այս ֆակուլտետների ներդրումը հանրապետությունում՝ մանկավարժական կարգերի պատրաստման եւ կրթական նոր համակարգերի ու ծրագրերի ստեղծման գործում: Մեծ է նրանց ներդրումը մասնավոր գիտական ուժերի պատրաստման ոլորտում: Արդեն տասնամյակներ շարունակ հայ բանասիրության ֆակուլտետում գործում է գրականագիտության գիտական մասնագիտական ուսուցիչական ծախսը: Այս ոլորտի հիմնադիրն է Վերջին տարիների ֆակուլտետում հաջողությամբ գործում է նաեւ մանկավարժության տեսության եւ պատմության աստիճանաշնորհող խորհուրդը: Ինքը՝ ֆակուլտետը, պարբերաբար կազմակերպում է հանրապետական, միջոճական ու միջազգային գիտաժողովներ, կոնֆերանսներ, կրթությանը: Ահա այդպիսի մթնոլորտում են իրենց ժամանակն ձեռնարկում ու ստեղծագործական կյանք մտնել բանասիրական ֆակուլտետի շրջանավարտները՝ մեր գրականության տակնուվերջով ներկայացուցիչներ հայի հաշտները, Գուրգեն Մառնի, Նաիրի Զորյանը, Հովհաննես Ծիրազը, Վահագն Դավթյանը, Սիվա Կապուտիկյանը, Պարույր Սեւակը, Հրաչյա Հովհաննիսյանը, Վարդգես Պետրոսյանը, Գրողների միության նախկին նախագահ Լեւոն Արսլանյանը, Էդվարդ Ջրբաբյանը, մեր օրերում ստեղ-

ծագործող ու ստեղծագործած Ն. Արսլանը, Հ. Երոյանը, Հ. Գրիգորյանը, Ա. Հարությունյանը, Դ. Հովհաննեսը, Դ. Սիրունյանը, Ա. Ավագյանը... Մշակույթի ու գիտության բնագավառի այնպիսի հայտնի դեմքեր, ինչպիսիք են Գրականագետներ Պիոն Հակոբյանը, Սերգեյ Սարիսյանը, Ալբերտ Մուշեղյանը, Սարգիս Հարությունյանը, Ալբերտ Ռոստոմյանը, Ալբերտ Արիստակեսյանը, Արիկ Գրիգորյանը, Նույնպես ֆակուլտետի շրջանավարտներ են: Հայ բանասիրության ֆակուլտետն ավարտած շրջանավարտների մի մասն ընթացավ կյանքն այլ ուղիներով՝ դարձավ կուսակցական ու հասարակական գործիչ, խմբագիր, լրագրող, կրթության գործիչ՝ Գ. Սահակյան, Ռ. Շառոյան, Ա. Վարդանյան, Կ. Խոնդկյան, Հ. Հովսեփյան եւ այլք, պատմության ֆակուլտետի նշանավոր շրջանավարտներ եղան հանրապետությունում հայտնի այնպիսի մարդիկ, ինչպիսիք են Վ. Ասրաբյանը, Վ. Բարխուդարյանը, Ի. Զաքարյանը, Լ. Ղարիբջանյանը, Լ. Մկրտչյանը, Ա. Մեղունյանը, Հ. Դեմոյանը եւ էլի շատերը: Լշենք նաեւ, որ բանասիրական ֆակուլտետի շրջանավարտներ են Հանրապետության առաջին նախագահ Լեւոն Տեղ-Պետրոսյանն ու Հայաստանի Հանրապետության ներկայիս նախագահ Սերժ Սարգսյանը, ով այսօր նաեւ ԵՊՀ կառավարման խորհրդի նախագահն է:

Խոսենք նաեւ Ղարաբաղի մասին. 1988-ին հենց հայ բանասիրության ֆակուլտետում, Արցախի ժամանած դերասանուհի ժաննա Գալստյանի հետ հանդիպումից հետո, ֆակուլտետի ուսա-

«Ազգ. Կուռ՝ ամբողջութամբ քու միտերու: Եթե միտերդ ինկան պատասպաստա, կուռ՝ դեղերընդդիվ, չիրենդիվ, երակներով: Եթե պայքարը գանուկ լալիք, կուռ՝ ոսկրներդ զանուկ եցան, Եթե ոսկրներդ զիշուրեցան, կուռ՝ ծուծո՛վդ: Եթե ծուծ չլնաց, կուռ՝ ածուխներդ՛վ: Եթե ստոնք այ տարողությունեցան, կիրուրեցան, չքացան, այն ստուկ կուռ՝, ա՛գգ, Յեռոսդ՛վդ»: (Ը. Գալուկ)

Շարունակությունը՝ էջ 7

հնգերորդ դարը հայոց մատենագրության ոսկեդարն է: Հանդես են գալիս հայ պատմագրության աչքի ընկնող ու վառ անհատականություններ, որոնց շարքերում Կորյուն վարդապետն է՝ «Վարդ Մաշտոցի» աշխատությանը, Ազաթանգեղոսը՝ «Պատմություն հայոց» կարեղ երկով, ապա մեծանուն Փավստոս Բուզանդը՝ «Պատմություն հայոց» մեծարժեք աշխատությանը:

Նրանց կողքին ու նրանցից գատ, այնուամենայնիվ, առանձնանում է տվյալ դարաշրջանի հայ պատմագրության ամենաերեւելի և կարկառուն ներկայացուցիչը՝ Մովսես Խորենացին, որի հեղինակած «Պատմություն հայոց» աշխատությունը, իրավամբ, հայ հինավուրց պատմագրության և մատենագրության թագն ու պսակն է:

Խորենացին եղել է ժամանակի նշանավոր այրերի՝ Սահակ Պարթևի և Մերուպ Մաշտոցի աշակերտը: Իր աշխատությունը նա հեղինակել է հայոց տանուտեր Սահակ Բագրատունու մեկնատությամբ: Նա հայ պատմիչ-պատմագիրներից առաջինն էր, որ համարձակություն ունեցավ գրելու, շարադրելու հայրենի երկրի և ժողովրդի ամբողջական պատմությունը՝ սկսելով վարկնական ժամանակներից և հասցնելով մինչև իր պարած օրերը:

Մեծանուն քերթողահոր «Պատմություն հայոց» կողորդային երկով տասնվեց դար շարունակ հայ սերունդներ են դաստիարակվել:

Սույն աշխատանքը բաղկացած է երեք գրքից: Առաջին գրքում («Հայոց մեծերի ծննդաբանությունը») նա պատմական հնագույն գրավոր սկզբնաղբյուրներից է հայոց բանահյուսությունից քաղված տեղեկությունների հիման վրա պատմում շարադրում է հայոց անվանադիր նախնու՝ Հայկ նահապետի ու նրան հաջորդած հայկազուն սերունդների ազգանվեր մեծագործությունների և աշխարհաշեն գործունեության մասին:

Երկրորդ գիրքը հայտնի է «Բան միջակ պատմութեան մերոցն նախնեսաց» վերնագրով, որում ամփոփված է Թ. Կ. IV դարի վերջին քառորդից մինչև Է. Կ. IV դարի երրորդ տասնամյակն ընդգրկող ժամանակաշրջանի պատմական անցողորդը:

Երրորդ գիրքը կոչվում է «Ավարտաբանություն մերոց հայրենեսաց», որն ընդգրկում է մինչև 440 թվականն ընկած ժամանակաշրջանը և ավարտվում էրկրում տիրող դառնաշունչ ու ծաղր վիճակի նկարագրությամբ: «Որովով»:

Շնթերցող սերունդների համար մշտապես կարեւոր հետաքրքրություն են ներկայացրել Մովսես Խորենացու աշխատության համա ու հուրը, թագն ու պսակը

Հայոց դասնության խորհուրդը Մ. Խորենացու ասույթներում

Վազմով թեմավոր ասույթներն ու խոսքերը, իմաստությունները, պատմական իրադրություններին և անհատներին սրված հույժ արժեքավոր բնորոշումներն ու սահմանումները:

Պետք է նշել, որ պատմահոր ասույթների ժողովածուն փոքրիկ գրքուկով հայ իրականության մեջ հրատարակվել է 1991 թվականին՝ ԳԱԱ արեւելագիտության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ (կազմող՝ Գ. Բ. Թուսույան, պատասխանատու խմբագիր՝ պատմ. գիտ. դոկտոր Պ. Մ. Մուրադյան):

Իր պատմության առաջին գրքում Խորենացին նշում է, որ «թեպետ մեկ փոքր ածու ենք և շատ սահմանակա թվով և շատ անգամ օտար թագավորությաններից նվաճված, բայց ես այնպես մեր աշխարհում էլ քաջության շատ գործեր կան արված՝ գրելու եմ հիշատակելու արժանի, որ նրանցից ոչ ոք հոգ չտարավ գրի առնելու»:

Սա շատ հետաքրքիր դիտարկում է: Պատմահայրն ի լուր աշխարհի հայտնում է, որ հայկական իրականությունը ես փառավորվել է բազում մեծագործություններով, որոնք արժանի են հիշատակելու և միայն սերունդների հիշողության մեջ: Միաժամանակ նա քննադատում է իրենից առաջ գործածներին, որոնք գրի չեն առել և պատության համար չեն արձանագրել վերոնշյալ իրողությունները:

Խորենացին հստակ սահմանում է պատմական բոլոր ժամանակներին բնորոշ փիլիսոփայական ճշմարտությունը: «Քաջերի սահմանը նրանց գեղքն է, որքան կկտրի, այնքան էլ կտրի»:

Եվ սույն բանաձեռնան ոգով որոնում է հայոց պատմական անցյալի փառահեղ դեմքերին ու հերոսներին: Այդ հերոսները հայոց անվանադիր նախնիներն են՝ ազատատեր և ընթրու Յայկը, հրաշունչ նկարագրի տեր Արամը: Վերջինս հետեյապ կերտ է բնութագրում. «Սա (Հայկյան Արամը), աշխատատեր է հայրենասեր մարդ լինելով, լավ էր համարում հայրենիքի համար մենել, քան տեսնել, թե ինչպես օտարացել ազգեր ոտնակոխ են անում իր հայրենիքի սահմանները, եւ օտարները տիրում են իր արյունակիր հարազատների վրա»:

Այնուհետև նա շարադրում է Երվանդյան Տիգրանի և Արա գործերի մասին: Արա խորին համոզումով՝ Երվանդյան Տիգրանը մեր թագավորներից ամենահզորն ու ամենախիտն էր և նրանցից բոլորից քաջը: Տիգրանն ապագա Աբենեսյան հզոր տիրակալ Կյուրոս Մեծին աջակից եղավ մարաջ իշխանությունը տապալելու, «հույներից էլ ոչ քիչ ժամանակ նվաճելով» իրեն հնագանդեցրեց, եւ մեր բնակչության սահմաններն ընդարձակելով՝ հասցրեց մինչև հին բնակության սահմանների ծայրերը:

Երվանդյան Տիգրանի մասին իր հիացական բնութագրումն ավարտելով՝ պատմահայրն ավելորդ չի համարում ընդգծել, որ վերջինս կենցաղում ես շատ օրինավոր, գեղեցիկ սկզբունքներով ապրող այր էր, «կերակուրների եւ մեղքիցներ մեջ պարկեշտ, ուրախությունների մեջ օրինավոր, որի մասին մեր հետը, որոնք փանդիներով երգում էին, ասում էին, թե մարմնի ցանկությունների մեջ էլ չգափալ էր եղել, մեծմաստ աս պերճասոս եւ լի բոլոր հատկություններով, որ պիտանի են մարդու»:

Պատմիչը գեղեցիկ, պատկերավոր համեմատություններով նկարագրում է հայոց շոայն ու շեն բնակավայրերը: Պատմելով Երվանդակերտ դաստակերտի մասին՝ հետեյապ համեմատություններ է անում. «Ռոդիկետես մեծ հուկտի միջին մասը լցնում է բնակչությամբ եւ պայծառ շինություններով, լուսավոր, ինչպես աչքի բիթը, իսկ բնակչության շուրջը կազմում է ծաղկոցներ եւ բուրաստաններ, ինչպես բբի շուրջն աչքի մյուս բուրակը»:

Խորենացին հայոց պատմության վաճառական դարաշրջաններից մեկը համարում է Արտաշես I արքայաշատ արքայի ժամանակաշրջանը: Վերոնշյալ դարաշրջանը նա այսպես է բնութագրում. «Բայց ասում են Արտաշեսի ժամանակ մեր հայոց աշխարհում անմշակ հող չմնաց, ո՛չ լեռնային և ո՛չ դաշտային, այնքան շենացել էր երկիրը»:

Արտաշես արքայի օրոք ոչ միայն շենացավ, բարգավաճեց հայոց երկիրը, այլեւ ծաղկեցին գիտությունն ու մշակույթը:

Այդ մասին այսպես է ասում պատմահայրը. «Ռոդիկետես թեպետ մեր խախորդ գլուխներում հիշատակված կարգերն ու գեղեցիկ սովորությունները սահմանակցին Վարդանշակի եւ ուրիշ հին թագավորներից, բայց նրանք մեծամեծ արվեստներից ու գիտություններից զուրկ էին մնացել: ...Այս բոլորը սահմանակցին Արտաշեսի օրոք»:

Պատմահայրը հակիրճ ասույթներում բանաձեռնում է մարդկային բարի և արժանահիշատակ գործերի և անվան հավերժությունը: Անավանդ, վերոնշյալ ոճով ու ոգով արտահայտվելով Վարդաշ թագավորի մասին՝ հետեյապ է շենտարում. «Սա (Արտաշեսը), թագավորելով քսան տարի, մեռավ: Ուրիշները լուր ասելու են, բայց ես ասում եմ, որ սա մահից հետո էլ ապրում է իր բարի ատևույթով, քան շատերը թույլ թագավորներից»: Պատմիչ է արժանապատվության բարձր չափանիշներով է V դարի հեղինակը չափում, իմաստավորում մարդկանց եւ ժողովուրդների գործերն ու ընթացքը:

Նա կոչվեցում, փառաբանում է այրերի խիզախությունը: «Քաջ տղամարդիկ կոչվում են արձան դաշտում, եւ ազատ տեղում կանայք են, որ փակվում են՝ կռվից վախենալով»: Հայ մարտիկների խիզախությունը կռվի դաշտում արձանադրվում է այսպես. «Երբ պարսից պատանիները հետ էին դառնում, մերոնք անմիջապես հասնում էին նրանց հետեւից եւ ինչպես փորձորի, որ անտարբե տերեթաթա է ասում, այնպես էլ նրանք արագորեն նիզակներով նրանց վայր էին գցում ձիերից, դիակները գետնի երեսին փռում, եւ նրանք չէին կարողանում իրենց ճակատամարտի մեջ մտնել»:

Շարունակությունը՝ էջ 7

ՀԱՅՐԵՆԱՊԱՏՈՒՄԸ ՆՈՐ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌՋԵԿ

Սկիզբը՝ էջ 4

Քննադատական նույն ոգին առկա է նաեւ ՀԿ(Բ)Կ 9-րդ համագումարի հանչյալի գեկույթման մեջ. «...մեր տաղանդավոր գրողներից Չարենցը, Արմենը, Բակունցը ստեղծագործական հիմնական մի խնդրում՝ գրականության մեջ ազգային ձեւի եւ սոցիալիստական բովանդակության հարցերում կանգնեցին սխալ տեսանկյունի վրա՝ լուրջնա ընդունելով «ազգային ձեւի խտացման» պահանջը, որն ըստ էության կացնախիստական շեղում է գրական ստեղծագործության կոմունիստական դիրքերից: Գեւտնումը ժամանակի հարվածը է 1933 թվի օգոստոսի 20-ի որոշման մեջ ընկ. Բակունցի խմբակը՝ նրա արտահայտած նացիոնալիստական տեսնդեցների համար: Մեր գրականության հետագա բարգավաճման համար անհրաժեշտ է ամենից առաջ ավելի անախճաշ եւ ուժեղ պայքար կացնախիզմի ամեն մի արտահայտության դեմ գրական ստեղծագործության բնագավառում <...>, անհարաժեշտ է, որպեսզի անցյալի կուլտուրական ժառանգության հարցերը շոշափելիս մենք ամենից առաջ մոտենանք այդ խնդիրներին՝ կացնախիզմի դեմ պայ-

քարն ուժեղացնելու տեսանկյունով» (ԳԹ, 1934, թիվ 2, 10 հունվարի):

Թրոթկեցի «Կյանքը հին հռովմեական ճանապարհի վրա» վեպի կազմակերպող Գաղափարական, գեղարվեստական նահանջը, որով հեղինակը «զգալի չափով հեռացավ խորհրդային գրողի ճշմարիտ ուղուց» (Վ. Ավագան, «Կյանքը խորհրդային գրականությունից հեռանալու ճանապարհի վրա», ԳԹ, 1934, թիվ 4, 10 փետրվար):

Քննադատության սուրն անընդհատ ուղղվում է ազգային շունչ ու երանգ ունեցող գրողների դեմ: «Խորհրդային Հայաստան» թերթը (1934, 23 հուլիս) տպագրում է խմբագրական «Պեպի ծավալուն ստեղծագործական ինքնաքննադատություն», որն արտատպում է «Գրական թերթ»-ը, եւ որի մեջ ասված է. «Մեր գրականության մեջ կացնախիստական տեսնդեցների արտահայտիչն էր Չարենցի խմբակը նաեւ իր մի շարք գրական-քաղաքական հայացքներով» (ԳԹ, 1934, թիվ 19, 24 հուլիս): Չարենցի խումբը ասելով՝ հասկանում էին Բակունցին, Մահարուն, Արմենին:

Իսկ կացնախիզմի դեմ մաքառողները ժամանակի «հերոսներն» էին՝ Նաիրի Չա-

րյանը, Վահրամ Ավագանը, Արտաշես Ուկեցյանը, Սահակ Կիրակոսյանը (Բանվոր Սահակ), Նորայր Դաբաղյանը և նրանց առաջ քաշած անունները: Նրանք կացնախիզմ էին տեսնում այն ամենի մեջ, ինչն ուներ ազգային շունչ ու երանգ, ինչը կապվում էր ազգային պատմության ու արժեքների հետ: Բակունցին անքան էին մեղադրում կացնախիզմի մեջ, որ նա ինքն է ստիպված լինում հանդես գալ համամասն մի գեկույթումով՝ «Տեղական կացնախիզմի մի քանի արտահայտություններ մեր գրականության մեջ»՝ փորձելով «ինքնաքննադատաբար» փակել իր դեմ ուղղված արդեն իսկ քաղաքական բնույթ կրող մեղադրանքները: Նրան մեղադրում էին «Միանի փողը» պատմվածքի համար, եւ նա ստիպված է լինում ասել. «Յոդիկանը պատմվածքի հերոս Հազարյի բերանով հրահրում է վերադարձ դեպի անցյալը՝ ներշնչելով վերադարձի հույսեր դեպի «հին երկիրը»: Այդ ոչ միայն ստեղծագործական անկում է, այլեւ տուրք թշնամու գեղափարախոսության» (Վ. Բակունց, «Տեղական կացնախիզմի մի քանի արտահայտությունները մեր գրականության մեջ», ԳԹ, 1934, թիվ 19, 24 հուլիս): Նա շա-

Գործ է. Բասպեկյանի

րունակում է՝ ասելով՝ Վանի կարոտ կ Մահարուն, Նաիրի երկրի կարոտ՝ Չարենցի մոտ, Թրոթկեցը կարագրել է ինչ կանցի դեպքերը: Չեկույթմից հետո երկույթ են ունենում ինչպա գրողները եւ ստիպված լինում խոստովանել, որ, այո՛, իրենք թույլ են տվել կացնախիստական սխալներ:

Շարունակելի
Հայրիկ ԳԱՍՏՐՈՅԱՆ
Բանասիրական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

